

VITA

DÉTSZY MIHÁLY

VÉGVÁRRENDSZERÜNK XVI. SZÁZADI KIÉPÍTÉSÉNEK KÉRDÉSÉHEZ

A Hadtörténelmi Közlemények 1974. évi 1. számában Marosi Endre „*Itáliai hadiépítések részvétele a magyar végvárrendszer kiépítésében 1541—1592 között*” címmel terjedelmes tanulmányt tett közzé (28—72. o.).¹ Témájáról helyesen állapítja meg: „Az itáliai mesterek magyarországi tevékenysége önmagában is érdekes és értékes részlete történelmünknek” (66. o.). Célkitűzése: „a várépítés folyamatát az országgyűlés szemszögéből vizsgáljuk. Statisztikailag dolgoztuk fel, mely várak építéséről és mit határozott az országgyűlés, hol folytak — és kinek befolyására (!?) — építkezések, továbbá hol dolgoztak itáliai mesterek, milyen minőségben, milyen mértékben” (29. o.).

A téma statisztikai feldolgozása, „az adatok lyukkártyára programozása” (29. o., 3. j.) széles körű, alapos adatgyűjtést feltételez. Ezért mindenekelőtt az adatokat kell szemügyre venni. Az egyes várak adatait 22 oldalnyi adattárban találjuk, mellékletben pedig az építőmesterek és működésük összeállítását.

Sajnos, már rövid vizsgálódás arról győzhet meg, hogy a tanulmány alapjául szolgáló adatok enyhén szólva megbízhatatlanok.

Az adattárból, amely tulajdonképpen a tárgyalt várak meglehetősen vegyes tartalmú történeti vázlatából áll, próbaként vegyük vizsgálat alá Eger adatait (46—48. o.). Az tapasztaljuk, hogy többségük nem helytálló, de legalábbis pontatlan:

„1548-ig a vár Perényi Péter és családja tulajdonában volt” — Eger és vára az egri püspök tulajdona volt, Perényi önkényesen tartotta — fogása idején várnagya útján — hatalmában.²

¹ Rövidebb és módosított alakban megjelent a *Rapporti Veneto-Ungheresi all'epoca del Rinascimento* című kötetben. (Szerk: Klaniczay Tibor) Budapest, 1975. 195—215. o.

² *Mon. Hung. Hist. II.*, 16. k. Forgács Ferenc *Magyar Historiája*, Lib. 2., 53. o.: „*Petrus Perenius ergo vacuum arcem occupavit, et dum vixit, semper retinuit*”. Perényi 1542. október 23-í vallomásában maga is elismeri az önkényes foglalást (*Bucholtz: Gesch. d. Reg. Ferd. I. Band IX.*, Urkunden (Wien, 1838). Lásd még *Pataki Vidor: Az egri vár élete*, Eger, 1934. 14—15. o.

„1542—1548 között Egerben dolgozott... Niccolo da Milano” — ilyen nevű mester nem dolgozott Egerben. Nicolaus de Mediolano murator neve egyetlen szerződésben szerepel csupán, amelyet 1526-ban Perényi Péter oldalági rokonával kötött egy budai ház átépítésére. Az 1900-ban publikált iratból terebélyesedett ki a szakirodalomban merőben légből kapott működése a Perényi család szolgálatában.³

„Vedano a lakótornyos középkori egri vár kötőgátjait megerősítette, a belső vár északi oldalán két ólasz bástyát épített” — a vár nem volt lakótornyos. Egy — talán XIII. sz. végi — torony alapjait ugyan feltárták, de ez már a XV. században sem állt. Vedano nem „erősítette” a vár kötőgátjait, hanem a vár kettéosztására újat épített. A belső vár északi oldalán két félbástyát, a délin egy harmadik bástyát épített.⁴

„Ő csatolta a várhoz a huszárvárat” — mint Tinódi is megírja, Perényi a nagy kiterjedésű várat „kettészakasztá”. Vedano „kötőgáttal” elválasztotta a „belső vártól” a „külsőt” és nem hozzácsatolta.⁵

„Az Erdélyért vívott harcokban központi helyet foglalt el a vár” — Egernek e harcokban, különösen 1542 és 1548 között, nem volt szerepe.

„Johannes Maria magister Italus lapicidarum, aki minden bizonnyal Specie Casa volt, 1549—1551 között kapott fizetést a bécsi udvari kamarától” — a mester 1550. április 9-től 1552 márciusáig dolgozott Egerben. Fizetését az egri püspöki jövedelmek építkezésekre szánt harmadából kapta. Azonossága Specie Casa építómesterrel, akinek Ferdinánd 1550. szeptember 11-én adott instrukciót a komáromi vár építésére, ahová kirendelte, erősen kétséges.⁶

„Irányítása alatt, az egri számadáskönyvek szerint, nyolc olasz mester és két inas dolgozott” — 1550. április 9-től 1 pallér, 8 kőfaragó, 12 kőművessegéd és 1 inas dolgozott alatta május 6-ig. A létszám havonta változott, de sohasem volt az idézett.⁷

„1551—1552 folyamán két további mester érkezett Bécsből: Andrea Fontana és Antonio Walchasco. Beosztott mesterként dolgozott Bernardo Gabello, segéd volt Battista és Paolo Spazio” — Fontana 1552 júniusában érkezett Egerbe az eltávozott Johannes Maria helyére és az ostrom előtt, 1552 augusztusa végén távozott. Walchasco kőművessegéd Johannes Maria alatt 1550 óta dolgozott itt. Gabello nem szerepel a részletes bérjegyzékekben. Paulus Spazio és Baptizta mellett számos más olasz segéd is dolgozott.⁸

„A vár... számos helyén csak palánkerődítés volt” — a várat már az 1552. évi ostrom előtt teljes kőfalöv vette körül, ezen belül palánkvonulatok is álltak.⁹

3 A Perényi Gáborral 1526-ban kötött szerződést közölte *Komáromy András*, Tört. Tár 1900. évf. 132—133. o. *Pataki*: i. m. 16. oldalán — bár tévesen — csak annyit mond, hogy „Perényinek Milánói Miklós nevű olasz építésszel már 1526-ban szerződése volt”, innen is vették át tőbben az alaptalan feltételezést. Erről l.: *Détszy*: „H. Takács Marianna: Magyarországi udvarházak és kastélyok” című könyvbírálatát. (Építés-Epítészettudomány, III. k. 1972. 477. o.).

4 Heves Megye Műemlékei, II. k. Budapest, 1972. *Détszy M.*—*Kozák K.*: Eger vára. 77—120. o.

5 Lásd *uo.*: és *Tinódi*: Eger Vár viadaljáról való ének 117. sorától.

6 OL Pénzügyig. Lvt. Városi és Kamarai Iratok, Fol. Lat. 1180. 13—14. cs. Egeri várszámadások. Az építómesterekre vonatkozó szövegrészeket közölte *Détszy*: *Munkások és mesterek az egri vár építésesein 1493 és 1596 között I.* Az Egeri Múzeum Evkönyve I. Eger, 1963. 175. o.; I. Ferdinánd 1550. szeptember 11-i instrukciója: *Jahrbuch d. Sammlungen des allerh. Kaiserhauses, Urkunden und Regesten* (a továbbiakban — UR) V. k., 4180. sz.

7 OL Fol. Lat. 1180. 13—14. cs.; *Détszy*: i. m. 175. o.

8 *Uo.* 15. cs.; *Détszy*: i. m. 176. o.

9 Lásd többek között *Tinódi*: i. m. 81—196. skk.

„Az itáliai mesterek színe-java dolgozott itt. Sigismondo de Pretta de Pisa, Specie Casa, Francesco de Pozzo mellett itt volt superintendens Antonio Voltolino” — a három királyi építőmester rövid szemlékre, szakértőként és tervezőként jött Egerbe. Joannes Antonius de Waltelina nem superintendens, hanem kőművesmesterként egy csoport kőműves vezetője volt.¹⁰

„A kisebb mesterek között Matthei és Bernardo Voltolino, Floriano de Brugalia...” — Matthias Brespareth, másként Bressano, de Volatina, illetve Maffeus de Veza kőművessegéd volt. Matthei a név birtokos esete, ahogyan a „Planken” (60. o.) a Plank név tárgy-, illetve részes esete. Bernardo Voltolino nem szerepel, hanem Bartholomeus Volatina és — mint Florianus is — segéd. Később egy-egy rövid időre mindhárman társaik vezetői lettek.¹¹

„... a fővezető de Prato az udvari kamarától kapott 2000 forintot, a várkapitány a pozsonyi magyar kamarától 3000 forintot” — de Prato nem volt fő vezető Egerben, hanem a helyreállítás tervezésére, ellenőrzésére több ízben kiküldött egyik építész. A 2000 forintot nem ő kapta, ahogyan a 3000 forintot sem a várkapitány, csupán velük küldték ezeket az összegeket az építkezések költségeire Egerbe.¹²

„Paolo de Mirandola... két olaszbástyát épített a külső, egy fülesbástyát a belső váron és több hasonlót terve vett” — egyetlen bástyát sem épített meg, csak tervet készített, de tervei nem valósultak meg.¹³

„Ferabosco... irányításával alapozták meg a belső vár keleti homlokzatának kötőgátját. A mester felvett 7000 forint fizetést” — a fal később, Baldigara irányításával épült. A 7000 forint a vár teljes, 1568. évi építési pénze volt, amiből 2000 forintot Ferabosco vitt Egerbe. A hatalmas összeget tehát nem vette fel fizetéseként.¹⁴

„1568—72 között 3 fülesbástya részletét építette fel és kőfallyal váltotta fel a külső vár palánkját” — 1572-ig Baldigara rajza szerint is csak a belső vár DK-i bástyájának egyik füle készült. Részben elkészült a külső vár északi fala, de az nem palánkot váltott fel.¹⁵

„Kisebb feladatot, főleg kötőgátfalazást hajtott végre G. Falubrese... számos itáliai munkásával, akiknek a nevét a számadáskönyvek vezetői sem győzték mind feljegyezni” — nem „kisebb feladatot” végzett, mint Baldigara terveinek kivitelezését. Hat kőművessel jött egerbe.¹⁶ Nevüket azért nem ismerjük, mert ezekről az évekről nem maradtak ránk bérjegyzékek. Az építési irnokok általában „győzték” a munkások neveinek feljegyzését.¹⁷

¹⁰ Lásd az UR fenti építészekre vonatkozó regesztáit. Waltelinára vonatkozóan *Détschy*: i. m. 177—178. o.

¹¹ Uo.: 176—179. o.

¹² OL Pénzügyig. Lvt. Ben. Res. több 1553. évi darabjában. Regesztájukat közölte *Kapossy János*: Művészettörténeti regeszták a királyi határozatokból és rendeletekből. (Művészettörténeti Ertesítő, V. évf. 1956. A továbbiakban: *Kapossy* és a regeszta száma.) Lásd még *Pataki*: i. m. 21. o.

¹³ Itteni működéséről Verancsics Antal 1561. március 18-i, 30-i és június 4-i levelei. (Verancsics Antal összes munkái III. k. Mon. Hung. Hist. II. 19. k.). Ferabosco 1568. évi várfelméréséből is megállapítható, hogy Mirandola tervezett bástyái nem valósultak meg, csak egy várfalszakasz és a Setét-kapu kiépítésének egy része tulajdonítható neki.

¹⁴ OL Ben. Mand. 1568. január 31.; *Kapossy*: 167—168. sz.

¹⁵ A Baldigara irányításával 1568—72-ben készült munkákról pontosan tájékoztatnak a Ben. Mand. 1571. május 25. és Baldigara 1572-ben készült tervrajzai (közölte *Pataki*: A XVI. sz. várépítés Magyarországon. Budapest, 1931. 32—33. o.) között és Heves Megye Múemlékei II. k. 81., 82. és 83. o.

¹⁶ OL Ben. Mand. 1569. március 21.. Továbbá Bécs, Hofkammerarchiv, Exhib. Prot., 282. k. fol. 176. és 180. Iványi B. oklevélmásolata az egri Dobó István Múzeumban. *Détschy*: i. m. 186. o.

¹⁷ Lásd az idézett egri és más várszámadásokat is.

„A munkálatokban (1568—1572) részt vett Claudio Cogonara, Bartolomeo da Ponte, Giulio Turcho —, aki 1570-ben itt halt meg. Helyére Giuseppe Scalviniót nevezték ki...” — Cogonarát csak 1596-ban, az ostrom küszöbén küdték Egerbe. Turco egyáltalán nem dolgozott itt; nem 1570-ben, hanem 1572-ben és nem Egerben halt meg. Scalviniót sem Egerbe nevezték ki a helyére.¹⁸

„1571-ben Baldigara... nyújtott ötszög alaprajzú... vár felépítését ajánlotta...” — Baldigara 1572-ben több javaslatot is tett, és nem a belső várra korlátozódó, ötszög alaprajzú tervét fogadták el.¹⁹

„Ugyanakkor (1577) vállalt jelentős szerepet a munkában Christoforo della Stella...” — 1570-től dolgozott itt irányító beosztásban.²⁰

„Sajnos a Haditanács becslése beigazolódott: az 1596. évi ostrom a vár feladásával végződött... — a Haditanács jegyzőkönyvében ilyen „becslés” vagy jóslat nem található.²¹

De nemcsak Eger adatai tévesek. Példaképpen lássunk néhányat más várak és erődítések adataiból:

Bakabányán nem 1577-ben kezdődtek az erődítési munkák (45. o.). Ezekre már 1560-tól ismételtelen folyósítottak pénzt. A Haditanács 1577-ben a költségeket évi ezer, és nem összesen 1000 forintra becsülte.²²

Nincs adatunk arról, hogy Domonkos királyi építész — aki nem azonos Domenico da Bolognával — 1555 körül Lékán dolgozott volna (56. o.). Nádasdy 1553-ban ugyan ide hívatta, de éppen Itáliában tartózkodott.²³

Tornielli „tábornok” olasz zsoldosvezér nem vezette az esztergomi vár erődítését, legkevesbé mint „magister muratorum” (48. o.).²⁴

Nincs adat Specie Casa 1532 és 1547 közötti pozsonyi működésére. (58. o.). Francesco de Spaziót — a név valószínűleg korabeli elírás; Pozzóról lehet szó — 1547-ben nem Pozsonyba (58. o.), hanem Győr, Komárom, Zágráb és Varasd várába küldték vizsgálatra.²⁵ 1540 körül sem Francesco, hanem Hans de Spazio dolgozott (Pozsonyban), éspedig 1542-ben, egy vár alatti épületen.²⁶ Feraboscót Miksa nem 1565-ben bízta meg a pozsonyi palota helyreállításával, amelynek reneszánsz átalakítását Marosi is 1552—1563-ra

18 Cogonara emlékirata szerint 1596 szeptemberében ment Egerbe (közölte *Marczali H.*: Magyar Történelmi Tár XXIII. k. 1877.), újabb magyar ford.: az Egeri Vár Híradója 1965. 6. sz.-ban. Lásd még: Szamosközy István történelmi maradványai, Pótlék (közölte *Szilágyi S.*: Magyar Történelmi Tár 1889. 47. o.). Turcót 1571. januárjában még Fonyódra küldik ki (UR VII. 524.). Scalviniót 1572. december 16-án nevezik ki a „nemrég” (jüngst) elhunyt Turco helyére (UR XV. 11532.). Egyikük egri működésére sincs adat.

19 Lásd a 15. jegyzetben felsorolt helyeken közölt tervek, a vár XVI. sz. végi leírásait és az 1577. évi haditanács jegyzőkönyvét.

20 OL Ben. Mand. 1572. október 20. mellékletei között Stella „pauuberger” 1571—72. évi fizetési nyugtái. *Herzog*: Adatok. Magyar Művészet, VI. 660. o.

21 OL Esterházy hg. cs. lvt. Rep. 77. 508. f. N. fol. 155.

22 *Kapossy* 81., 83., 90., 111., 128. és 224. sz. 1577-re a 21. jegyzetben megadott jelzetű jegyzőkönyv.

23 OL Nádasdy cs. lvt. Missiles. Bartus 1553. november 7-i levele Nádasdy Tamáshoz. Említi *Herczog*: Adatok. Magyar Művészet 1927. II. 243. o. Kétségtelenül a Grazban élő Domenico de Lalióról van szó, és nem az 1540-es években működő bolognairól.

24 Istvánffy, aki Tornielli működését illetően forrásunk, egyetlen helyen sem említi építési tevékenységét. Építkezésekkel kapcsolatos korabeli oklevelekben ennek megfelelően nem is szerepel.

25 UR VII. k. 4817. 1547. szeptember 3. Franz de Spaczio „nach Raab, Komorn, Agram und Warasdin” tett kiszállásáért és prágai útjáért útiköltségtérítést kap. Miután ez a név csak egy néhány héttel későbbi, 1547. október 8-i lausitzi útiköltségtérítéssel kapcsolatban fordul meg elő, ahol Pozzo működött, és egy 1544. április 9-i iratban (UR VII. k. 4783.) a Francesco de pacio névforma olvasható, ami szintén a Pozzo név torzulása lehet, valószínű, hogy az 1547. szeptember 3-i iratban szereplő építész is Pozzo, aki a felsorolt helyeken valóban járt.

26 UR VII. k. 4769.

teszi (59. o.), és aligha szobrászként kezdte itt, hanem mint festő állt Ferdinánd szolgálatába.²⁷ Marosi szerint „A kisebb építészek között említik a források Giulio Licinio, Ulisse Macciolini, Francesco di Giorgio nevét. Munkájukat közelebbről nem határozhatjuk meg” (59. o.). Pedig a források Liciniust és Macciolini-t egyértelműen festőként említik, akik a várkapólnát festették;²⁸ Franciscus de Giorgio kőműves volt.²⁹

Szolnokon a török 1549-ben akart erődöt építeni, nem 1550-ben, a magyarok pedig 1550-ben és nem 1551-ben kezdték a vár építését. Joannes Maria a számadások szerint két hétig, nem másfél hónapig működött itt (61. o.).³⁰

Felix de Pisa nem „40 forint évi fizetést kapott”, amit Marosi a 38. jegyzetben csodálkozva hasonlít össze a lovaskatonák havi 3 forint zsoldjával, hanem havi 16 (évi 192), majd 1555-től havi 20 (évi 240) forintot.³¹

A Szendrőn beosztott építészként felsorolt Girolamo Lurago valójában Dominicus de Loreaco, a kőművesek mestere volt (60. o.), és alighanem azonos az 1577. évi haditanácskozás jegyzőkönyvében Dominicus Carogusnak írt mesterrel, akit Geőcze nyomán Marosi Domingo Carogio néven említ.³² Ugyanitt Martinus Secco sem viselte az „architectus murariorum” szokatlan címét, Giambattista pedig nem volt alkapitány.³³

Donato Grazioli 1573-ban nem téglavető mesterként kezdte pályafutását Győrött (61. o.).³⁴ Alessandro da Vedano nem volt „magister muratorium regius” (51. o.), csak kőműves-, illetve kőfaragómester, nem kapott házat, sem nemességet, csak mentességet egyes jobbágyszolgálatok és a háza után fizetendő adó alól.³⁵

A hibás adatok hosszú sorából is kiemelkedik a következő: „Egy 1560-as levél írója, Antonio Palladio, említi sárvári tevékenységét” (59. o.). A levélíró, aki sajnos nem nevezi meg Sárvárt, valójában a XVI. század egyik legnevesebb és legnagyobb hatású építésze, a világhírű *Andrea Palladio*,³⁶ aki Antonióra átkeresztelve a Mellékletben a „beosztott építőmester” szerény rangjával kénytelen beérni. Kisebb méltánytalanság esik az említett Tornielli „tábornokkal”, mert ő legalább „főbeosztású építőmesternek” minősül, ám Sforza Pallavicini, az előkelő, magas rangú katona, Palladióval osztozik a beosztott mesterek rangjában. Ezek azonban csak a kirívó példák az egyébként is szokatlan nomenclatúrába történt, merőben önkényes besorolások között. Hiszen beosztottak még Sallustio Peruzzi, Domenico (da Bononia), Natali és Niccolo Angelini, Claudio Cogorano, egy sorban például Antonio Walchaso kőművessegéddel, aki Marosi rangsorolása szerint is

27 UR V. k. 4189, 4235, 4244. sz. alatt közölt iratok szerint mint festő szolgált. Pozsonyi működésére többek között uo. 4239. és *Kapossy*: 89., 95., 98.

28 *Kapossy*: 115., 131., 141–142–143., 153., 157., 193., 239., 243., 248., 319. E királyi rendeleteket korábban közölte *Illésy J.*: *Archaeológiai Értesítő*, 1892. 332. o-tól.

29 *Kapossy*: 97., 99. Korábban közölte *Herczog*: *Adatok. Magyar Művészet* III. 114. o.

30 *Illésy*: Adatok a szolnoki vár építéséhez. *Hadtörténelmi Közlemények* 1893. 635. o. Joannes Maria működésére OL. Föl. Lat. 1180. 13. cs.

31 *Kapossy*: 71.

32 *Kapossy*: 444. Az 1577. évi haditanács jegyzőkönyvében (lásd 21. jegyzet): „dem Dominico Carogo, wellcher sonst allda zue Zendreo dienet”.

33 *Kapossy*: 250, 260, 268, 271, 282, 288.

34 *Kapossy*: 97, 99. *Herczog*: *Adatok. Magyar Művészet* III. 114. o. UR. XV. k. 11543.

35 *Herczog*: Adatok. *Magyar Művészet* II. 242. o. és *Détshy*: *I maestri cinquecenteschi del Castello di Sárospatak* [Acta Technica 1970. (67. évf.) 112–118. o.]

36 *Herczog*: A Palladio-levél az OL-ban. *Magyar Művészet* III. 168. o. *Détshy*: Palladio magyar vonatkozású levele (Műemlékvédelem 1964. 242–244. o.)

csak a 4., „Munkások” kategóriába tartozhatna, ahová viszont leszorulnak az olyanok, „akiket külön jelző nélkül jelöltek meg a források” (30. o.).

Melyek Marosi forrásai? Mint a Melléklet elején írja: „A tanulmányban közölt adatokat rendszerezzük, alapvetően támaszkodva Pataki, Maggiorotti, Gerő hivatkozott munkáira” (67. o.). Ezeket a „Kutatástörténet, módszertani kérdések” fejezetben értékeli és bírálja. Bírálataival többé-kevésbé egyetértek, különösen ami Maggiorotti tábornok művét illeti: „főleg statisztikai részéhez komoly észrevételeket kell fűznünk... módszere sem látszik megfelelőnek... forrásait csak általában jelzi. Magyarországi forráskutatást, úgy látszik, nem végzett. Néhány fontos magyar nyelvű munkát nem használt... számos általuk feltárt adat vagy megalapozott állásfoglalás nem tükröződik munkájában. Alapvetően Pataki idézett tanulmányára támaszkodott, néhány helyen elég felületesen... Mindezek miatt alapos kritikával kell használnunk munkáját” (31. o.).

A szigorú, de igazságos kritikát szinte szó szerint alkalmazhatjuk Marosi tanulmányára is, de fogyatékosait súlyosabban kell elítélnünk, mert — mint a fentiekből is látható — sejti, tudja forrásai gyengéit, például Pataki-ról így ír: „bár részletekben kisebb-nagyobb kiigazítása indokolt” (31. o.). Igaz a „legjelentősebb hibaforrást” abban látja, hogy a mestereknél „nem tudjuk a kétségtelenül eredeti névformát hitelt érdemlően megállapítani” (33. o.).

Marosi maga is szükségét látja, hogy forrásainak adatait felülvizsgálják: „Az eddigi eredmények felülvizsgálása, éppúgy mint a további adatfeltárás, időigényes, több irányú: levéltári, régészeti és művészettörténeti munkát igényel” (32. o.). Ezzel teljes mértékben egyetértek, sokkal kevésbé következő mondatával: „Erre eddig sem mód, sem igény nem volt”.

Miért is ne lett volna mód arra, hogy legalább a hazai levéltárak gazdag anyagában kutasson a témával foglalkozó, azt statisztikailag is feldolgozó tanulmányíró — és felülvizsgálja a korábbi feldolgozásokban az eredeti források, oklevélszövegek nélkül közölt és ezért ellenőrizhetetlen, sőt maga által is kétes hitelűnek ítélt adatokat? Inkább még ellenőrizhetlenebbé teszi adatait, mert „forrásait” — mint Maggiorottiról megrovóan írja — „csak általában jelzi”, ritkás jegyzeteiben jobbra a témához alig kapcsolódó fegyverkészleteket közli. Hogy a kutatásra — bármily időigényes is — van mód, bizonyítja az is, hogy több intézmény megbízásából folyik ilyen, de sokan magánkezdeményezéssel is végeznek forráskutatást; ezek eredményei számos publikációban meg is jelentek. Ez azt is igazolja, hogy a kutatásra az igény is megvan.

Sajnos Marosi figyelmét e publikációk is elkerülték, így például a Kaposy János kutatásaiból Bánrévy György által 1956—60-ban közzétett „Művészettörténeti regeszták”, amelyek a tévedések javításában, a hézagok kitöltésében segítségére lehettek volna. Marosi azonban túltette magát azon, hogy adatai megbízhatatlanok, talán mert nem tudta, mennyire azok: „Amikor rendszerezzük az addigi adatokat, bizonyára megtartunk jó néhány hiányosságot is” (32. o.).

Ez valóban így van, sőt újabbakkal is tetézi; nagy százalékban hibás adatait sem csoportosítja sokkal szerencsésebben. Korszakbeosztása, ame-

lyet Patakitól átvéve csak „az adatok lyukkártyára programozása” érdekében „pontosított”, vitatható, akár az időhatárokat, akár az elnevezéseket nézve. Vitathatatlanul elhibázott az itáliai mesterek „főbeosztású” és „beosztott mesterekre”, valamint „beosztott építészekre” való csoportosítása, nem kevésbé e kategóriák jellemzése. Pedig a forrásadatokból világosan kirajzolódik a mai gyakorlatnak megfelelő két csoport: a tervezőké és a kivitelezőké. Szakszerűtlen és mechanikus az építkezések osztályozása is „teljes új építés”, „teljes kiegészítés”, illetve „részleges korszerűsítés” megjelölésekkel. Semmi esetre sem jellemezheti egy-egy időszak építési lendületét az, hogy hány váron végeztek „teljes új építést”. Elhibázott a várak kategorizálása is „jelentősebb” és „kisebb” várakra, ahol egyébként vannak minősül Pest, Nagyszombat, Kassa, Bakabánya, „kisebb vár”-nak Esztergom, Trencsén, Tata, Érsekújvár és Veszprém vára, egy sorban Szarvaskővel.

Az ismételt megállapításnak, miszerint „a várak megerősítését... késleltette az a tény, hogy jelentékeny részük magánbirtok volt... magánérből a folyamatos költségek és az őrség fenntartása nem fedezhető” (34. o.) ellentmond a királyi tulajdonba került várak tömeges elzálogosítása. A kormányzat joggal számított arra, hogy az örök- vagy zálogbirtokosok — ésszerűbb gazdálkodással — több jövedelmet hajtanak be a várbirtokokból, mint a kamarai tisztviselők, és ebből, önvédelmük érdekében is, többet fordítanak váraik erősítésére és őrségére, különösen ha az erre fordított költségeket a zálogösszeghez írták, tehát a kormányzat megtérítette nekik.

Végző következtetésképpen Marosi táblázatok és grafikonok segítségével két megállapításra jut. A várépítkezések számának táblázatából „Az derül ki, hogy 1556—1568 között meglepően kevés új építést eszközöltek” (42. o.). Grafikon és táblázat alapján pedig „az itáliai mesterek közreműködése legalább a felsőmagyarországi főkapitányságban egyenletes” (45. o.). E két megállapítás azonban zsákutcába vezet. Az elsónél: „megfigyelésünk oksági összefüggését egyelőre nem állapíthatjuk meg” (42. o.) A másikonál: a grafikonon megállapított „tendencia ellentétes az országgyűlési adatokkal” (44. o.). Hogy e megállapításokra mégis találjon magyarázatot, feltételezések sorozatába kezd, vajon a várépítkezések lendületének bizonytalan hullámozása a „támadó szándék megerősödésének” vagy a „megalapozott békés állapot fenntartása” óhajának tudható-e be, „de ezek értékelése is újabb tanulmányt igényelne” (42. o.); az ellentmondó tendenciánál pedig: „lehetséges, hogy a magyarázat kulcsa szervezeti kérdésekben rejlik, vagy éppen többoldalú vizsgálat során kerül felszínre” (44. o.).

Valóban, a XVI. századi magyar végvárrendszer kiépítésének története, az itáliai mesterek részvételének feltárása gondos adatgyűjtésen, az adatok szakszerű és megbízható értelmezésén alapuló „újabb tanulmányt igényelne” és ehhez az országgyűlési törvénycikkek váremlítéseinek egyoldalú összegezésén túlmenően „többoldalú vizsgálat” is szükséges. De addig, amíg az adatok összegyűjtése, felülvizsgálata nem történt meg, ne készüljön összefoglalás és statisztika az immár évtizedek óta felületesen és egyre eltorzítottan ismételtetett és idézgetett téves adatokból. Térjünk vissza a tiszta forrásokhoz, és publikáljuk előbb ezeket!